

УДК 341.1

ПАЛЄЄВА Ю. С.,
старший викладач кафедри права
Університету імені Альфреда Нобеля

ТОДРОШКО Т. А.,
старший викладач кафедри права
Університету імені Альфреда Нобеля

ЩОДО ТЕОРЕТИЧНОГО ПИТАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ВИЗНАННЯ ДЕРЖАВ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОСТІ

Анотація. Стаття присвячена розгляду інституту міжнародно-правового визнання держав на міжнародній арені у контексті сучасних міжнародних перетворень. Аналізуються теорії визнання та їх наявні прогалини. Пропонується можливий варіант переосмислення підходу до інституту визнання.

Ключові слова: державний суверенітет, міжнародні зносини, міжнародно-правове визнання, міжнародна правосуб'єктність, односторонній акт, теорії визнання, правопорядок.

Постановка проблеми. З появою нових держав виникає питання про їх визнання, оскільки міжнародні відносини неможливі без спільної діяльності. Правоздатність та дієздатність кожного суб'єкта реалізується у взаємовідносинах з іншими і залежить від їхнього бажання прийняти його у міжнародне товариство. З інститутом міжнародно-правового визнання пов'язані певні наслідки, які мають політичний, економічний та соціально-культурний характер. У зв'язку з сучасними перетвореннями на політичній мапі світу інтерес до міжнародно-правового визнання невпинно зростає.

Серед останніх прикладів держав, які вже реалізували своє право на самостійність, або знаходяться у процесі, слід акцентувати увагу на наступних міжнародних подіях:

- 9-15 січня 2011 року відбувся шестиденний референдум щодо незалежності Південного Судану, де 99% учасників голосування висловилися за незалежність від Судану;
- референдум з питань незалежності Шотландії 18 вересня 2014 року;
- референдум у Каталонії 1 жовтня 2017 року, де більш ніж 90% його учасників висловилися за відокремлення від Іспанії.

Щодо Шотландії та Каталонії виникають нові труднощі. Або проходження процедури вступу до Європейського Союзу, або автоматичного

продовження членства у ньому. Це абсолютно нове питання у міжнародному праві. Оскільки Європейський Союз офіційно існує досить недавно, з моменту підписання Маастрихтського договору 1992 року, то цей момент необхідно продумувати і виписувати у реальному часі.

Метою статті є аналіз проблеми інституту міжнародно-правового визнання держав у контексті сучасності з урахуванням наявного досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міжнародно-правове визнання широко висвітлюється у науковій літературі. Цьому питанню присвячено багато праць вчених як минулого, так і сучасності, серед яких: М. О. Баймуратов, І. І. Лукашук, О. В. Тарасов, Д. І. Фельдман, С. М. Шуршалов. Серед представників західної науки цим питанням займалися Я. Броунлі, Д. Анцилотті, Г. Кельзен, Ф. Ф. Мартенс, Л. Оппенгейм.

Виклад основного матеріалу. Визнання нової держави – це акт, який можуть здійснити або відмовитися від його здійснення тільки інші держави [4]. Цікавим є те, що кілька десятиліть тому, характеризуючи інститут визнання використовували такі слова як «невловимий», «сумнівний». Деякі юристи називали – «великим невідомим». Інші вбачали у ньому лише акт політичного компромісу. Тобто це один з інститутів міжнародного права, який характеризується найбільшою кількістю суперечливих суджень [6, с. 102].

Для визначення правової сутності визнання держав у міжнародному праві існує дві теорії. Як зазначає В. А. Ліпкан, дві конкуруючі між собою теорії [7, с. 108]. Суть декларативної теорії (Ф. Ф. Мартенс, Л. А. Моджорьян) полягає у тому, що визнання лише констатує факт виникнення нової держави як суб'єкта міжнародного права, не впливаючи на правосуб'єктність держави, що визнається. У цьому випадку визнання є свідомством відношення держави, що визнає до цього факту. Міжнародна спільнота тільки приймає до відома створення такого суб'єкта.

Народження нової держави і поява нового суб'єкта міжнародного права – це процес одночасний. Визнання не породжує суб'єктність, воно створює юридичну базу для відношень між державами. Наголошується, що не можна ігнорувати виникнення нової держави на міжнародній арені: вона не може бути ізольована [6, с. 108].

Представники конститутивної теорії (Л. Оппенгейм, Д. Анцилотті) вважають, що тільки визнання створює державу як суб'єкт міжнародного права і наділяє його міжнародною правосуб'єктністю. У цьому випадку питання про виникнення нового суб'єкта міжнародного права вирішують вже існуючі суб'єкти шляхом прийняття вмотивованого рішення. Таким чином, правосуб'єктність держави, що визнається, ставиться у залежність від існуючих держав. Справедливим є питання, якою має бути кількість держав, щоб виникла міжнародна правосуб'єктність. У теорії міжнародного права це питання залишається відкритим. А сама теорія часто піддається критиці.

Таким чином, сам факт визнання/невизнання держави не впливає на її існування. Визнання має важливе значення при зміцненні новоствореною державою своїх позицій на міжнародній арені, робить її повноправним

членом міжнародного співтовариства, відкриває можливості у реалізації своїх прав при взаємовідносинах з іншими країнами [7, с. 109].

При всій важливості інституту визнання у процесі налагодження і регулювання відносин між державами, реалізація на практиці правових норм, що складають його основний зміст, викликає великі труднощі. Це пов'язано, насамперед, з неоднозначним розумінням і застосуванням загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права, відсутністю узгоджених позицій і думок, які становлять основу сучасних відносин між державами. Подолання безлічі наявних проблем і суперечностей у питаннях ефективного функціонування правового інституту визнання держав можливе лише шляхом консолідації зусиль всіх країн, зацікавлених у підтримці та збереженні стабільних міжнародних відносин. Мета і значення визнання обумовлювалися конкретною політичною доцільністю з позицій національних інтересів держав і ставилося у безпосередню залежність від сформованих на певний історичний момент обставин – реалізації принципу самовизначення народів і націй та наростання процесів державотворення. Отже, актом визнання держава погоджується з відповідними змінами у міжнародному правопорядку. Визнання, зокрема, констатує вихід на міжнародну арену нової держави і спрямоване на встановлення між державою, що визнається, та визнаними державами правовідносин, характер і обсяг яких залежать від виду та форми визнання. Визнання означає, що держава визнає нову державу з усіма правами та обов'язками, що впливають з міжнародного права [2].

В. Г. Вітцтум, професор університету м. Тюбінген, наполягає, що значення визнання нових держав у процесі історичного розвитку змінилося. Якщо раніше вважалося, що визнання потрібно для того, щоб новоутворення розглядалося як держава (правостворююча теорія), то сьогодні превалює думка, що існування держави від цього не залежить (декларативна теорія). Під визнанням розуміється заява або вираження волі держави, що підтверджує, що воно визнає існуючим чи правомірним певний факт, певне правове положення чи певне право. Визнання це одностороннє волевиявлення і може бути виражено спеціальним документом, або здійсненням конклюдентної дії. Практика визнання змінилася з моменту виникнення нових південно-східних держав Європи. У рамках Європейського Співтовариства 16 грудня 1991 року були встановлені умови, які повинні виконати держави для їх визнання [5, с. 279]. На зустрічі міністрів закордонних справ держав були сформульовані Критерії визнання нових держав у Східній Європі та на території СРСР, яким повинна відповідати держава для її офіційного визнання. Документ за своїм змістом розширив наявну на той момент міжнародну практику. Серед умов наголошується на повазі до положень Статуту Організації Об'єднаних Націй та зобов'язань, зафіксованих у Заключному акті Гельсінського та Паризького статуту, особливо у частині забезпечення верховенства права, демократії та прав людини, гарантуванні прав етнічних та національних груп та меншин відповідно до

зобов'язань, що підписані у рамках НБСЄ, повазі до недоторканності всіх кордонів, які можуть бути змінені лише мирними засобами та за спільною угодою, прийнятті всіх відповідних зобов'язань щодо роззброєння та ядерного нерозповсюдження, а також безпеки та регіональної стабільності, зобов'язанні врегулювати за згодою, включаючи, де це доречно, звернення до арбітражу, всіх питань, що стосуються державного правонаступництва та регіональних суперечок [3].

Як зазначає О. В. Тарасов у монографії «Суб'єкт міжнародного права: проблеми сучасної теорії», проблема виникнення суверенної міжнародно-правової особи пов'язана з найскладнішим питанням міжнародно-правового визнання. Посилаючись на думку Дж. Дугарда вважає, що серед учених юристів ведеться нерозв'язний спір про те, чи може будь-яке політичне об'єднання, що відповідає певним вимогам, автоматично кваліфікуватися як держава, або потрібне визнання іншими державами. Автор монографії вказує, що слід чітко відмежовувати соціологічну проблему виникнення учасника міжнародних відносин і його ідентифікацію як соціального актора від юридичної проблеми виникнення суб'єкта міжнародного права і ідентифікації його персонативної правової форми. У міжнародно-правового визнання є два боки – соціальний і юридичний. Будь-яке міжнародно-правове визнання передбачає соціальний факт існування учасника міжнародних відносин. У практиці держав спостерігається неоднозначний підхід до ідентифікації соціального актора. Одні держави можуть визнавати право даного народу на самовизначення, інші – вести мову про правомірність національно-визвольного руху, треті – вживати вираз «органи національно-визвольного руху», четверті – визнавати відразу нову незалежну державу. Таким чином, вже на первинному рівні ідентифікації соціального актора відсутні чіткість і соціополітична однозначність щодо сторони визнання. Явна невідповідність між відсутністю державності і її юридичним визнанням, змушує державу, що визнає, надалі повторно визнавати державність, а утворення, що визнається, – повторно її оголошувати. Щодо юридичного аспекту визнання, слід урахувувати, що доктрина і практика відносять міжнародно-правове визнання до різновиду односторонніх міжнародно-правових актів держав. Кількість визнань може служити лише допоміжним критерієм [1, с. 243].

Ні декларативна, ні конститутивна теорії не відображають адекватно процеси міжнародно-правового персонотенезу, а є проявом класичного етатизму у науці міжнародного права. Причому, якщо конститутивна теорія відображає консервативну етатистську позицію вже існуючих держав, то декларативна теорія використовується всіма легітимними і нелегітимними претендентами на статус суверенної міжнародно-правової особи. В обох випадках на перший план виходить не міжнародне право, а егоїстична воля держави [1, с. 244]. Таким чином, міжнародно-правове визнання є винятково одностороннім актом держави, що бажає висловити своє позитивне ставлення до юридичного персонативного факту виникнення

нової держави. Подібне визнання має важливі юридичні наслідки для сторони, що визнається і що визнає, утім ніяк не є встановленням нової суверенної особи й не визначає правомірність її проголошення за міжнародним правом [1, с. 246].

Вочевидь, що для зміцнення державності на початкових етапах становлення, міжнародно-правове визнання має величезне практичне значення, що з часом впливає на саму політичну життєдіяльність нового актора. Однак, це не стосується прямо легітимності самого політичного утворення, яке первинно відповідає, або не відповідає міжнародному праву [1, с. 244-245].

Висновки. Попри наявну теоретичну базу щодо питання міжнародно-правового визнання держав, існування теорій визнання та форм, його природа продовжує бути дискусійною. Комісія міжнародного права ще у 1949 році включила до переліку тем щодо першочергової кодифікації питання про визнання держав та урядів. Спроба розробити статті для прийняття спеціального міжнародного договору виявилася невдалою через існування суперечностей у практиці держав. Далі це питання підіймалося Комітетом з правових питань Генеральної Асамблеї ООН, який займається міжнародними правовими питаннями. В «Огляді міжнародного права» (1971 р.) зверталася увага на юридичні аспекти цієї проблеми: юридичні наслідки визнання, дипломатичні відносини, проблему зворотної сили визнання, юридичні наслідки визнання де-юре і де-факто, юридичні наслідки невизнання, сфера колективного визнання. Противники кодифікації ставили на перше місце політичний аспект проблеми. Питання визнання підіймалися у Комісії при кодифікації посольського і консульського права, при прийнятті Конвенції Про спеціальні місії, але в остаточні тексти документів дискусійні статті не ввійшли. Через «делікатність» проблеми Комісія відклала розгляд зазначеного питання [6, с. 106-107].

Деякі моменти інституту визнання регулюються багатосторонніми та двосторонніми угодами, резолюціями міжнародних органів та організацій, дипломатичними документами держав. З точки зору міжнародного права інститут визнання не можна назвати сталим, але й стверджувати про його сформованість не виявляється можливим. Проблемою залишається суб'єктивний підхід кожної держави до визнання іншої держави. В основі вибору визнання/невизнання власний погляд на наявні політичні проблеми не тільки на міжнародній арені, а й у межах державних кордонів власної держави.

Практика визнання й надалі залишається індивідуальною. Отже, одним із варіантів вирішення зазначеної проблеми є необхідність знову взятися за розробку універсального міжнародного договору. Вдалим варіантом могла стати нова спроба розробити проект договору з урахуванням практичних навичок за останні роки. Закріплення вичерпного переліку критеріїв, яким повинна відповідати держава для міжнародно-правового визнання, надасть змогу виключити «подвійні стандарти» і суб'єктивний підхід до кожного окремого випадку.

Література:

1. Тарасов О.В. Суб'єкт міжнародного права: проблеми сучасної теорії : [монографія] / О. В. Тарасов. – Х. : Право, 2014. – 512 с.
2. Александрова Н. В. Правовой институт признания государств : автореферат диссертации на получение научной степени к. ю. н.: 12.00.01 / Н. В. Александрова. – Нижний Новгород, 2009. – 174 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/pravovoi-institut-priznaniya-gosudarstv#ixzz4wjY6XrSF>
3. Declaration on the 'Guidelines on the Recognition of New States in Eastern Europe and in the Soviet Union' (16 December 1991). . [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.dipublico.org/100636/declaration-on-the-guidelines-on-the-recognition-of-new-states-in-eastern-europe-and-in-the-soviet-union-16-december-1991/>
4. About UN Membership. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/en/sections/member-states/about-un-membership/index.html>
5. Вольфганг Граф Витцтум. Международное право / Вольфганг Граф Витцтум ; пер. с нем. В. Бергман ; науч. ред. и сост. указ. Т. Ф. Яковлева. – М. : Инфотропик Медиа, 2011. – 992 с. – (Германская юридическая литература: современный подход).
6. Василенко В. А. Курс международного права : в 7 т. / В. А. Василенко, Б. М. Клименко, П. М. Курис, Д. И. Фельдман. – Т.3. Основные институты международного права. – М. : Наука, 1990.– 210 с.
7. Липкан В. А. Международное право : [учебник] / В. А. Липкан, В. Ф. Антипенко, С. О. Акулов. – К. : КНТ, 2009. – 752 с.

Палеева Ю. С., Тодорошко Т. А. Теоретические вопросы международно-правового признания государств в контексте современности

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению института международно-правового признания на международной арене в контексте современных международных преобразований. Анализируются теории признания и их пробелы. Предлагается возможный вариант переосмысления подхода к международно-правовому признанию.

Ключевые слова: государственный суверенитет, международные отношения, международно-правовое признание, международная правосубъектность, односторонний акт, теории признания, правопорядок.

Paleeva Y., Todoroshko T. Theoretical issues of international legal recognition of states in the context of modernity

Summary. New states appear. The question arises about their recognition, since international relations are impossible without joint activity. The Institute of International Law recognized the consequences of political, economic and socio-cultural character. Due to modern transformations, interest in international legal recognition continues to grow.

International legal recognition is widely covered in scientific literature.

To determine the legal nature of the recognition of States in international law there are two theories.

Recognition of new states in the process of historical development has changed. Previously, it was thought that recognition was needed in order for tumors to be seen as a state. Today the prevailing view is that the existence of the state does not depend on this.

Questions of the Institute of Recognition are regulated by multilateral and bilateral agreements, resolutions of international bodies and organizations, diplomatic documents of states.

The problem remains the subjective approach of each state to the recognition of another state. At the core of the choice of recognition / non-recognition, your own view of the existing political problems not only in the international arena, but also within the state borders of its own state.

Fixing an exhaustive list of criteria that the state must meet for international legal recognition will make it possible to exclude «double standards» and a subjective approach to each individual case.

Key words: state sovereignty, international relations, international legal recognition, international personality, unilateral act, recognition theory, law and order.